

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227



IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026



Founded in 2024



publishscience.uz



publish_science_journal@mail.ru



PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

O‘ZBEKISTONDA O‘ZBEK–RUS BILINGVIZMINING TARIXIY DINAMIKASI: SOVET VA MUSTAQILLIK DAVRIGA OID TADQIQOTLARNING TARIXSHUNOSLIK TAHLILI

Anvarova Sayyoraxon Akmaljon qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti, magistr.

e-mail: anvarovasayyora590@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9803-2183>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada O‘zbekistonda o‘zbek–rus bilingvizmining shakllanishi va transformatsiyasiga bag‘ishlangan ilmiy adabiyotlar tarixshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Sovet va mustaqillik davrlariga oid mahalliy hamda xorijiy tadqiqotlarda bilingvizm, rus tilining ijtimoiy funksiyalari, milliy tilni saqlash, ta’lim siyosati, ruslashtirish, til identiteti va kod almashinuvi masalalarining qanday talqin qilingani qiyosiy o‘rganiladi. B. Silver, W. Fierman, N.A. Mustafaeva, G.N. Khaki va R.A. Sheikh, A. Dietrich, K. Aminov va hammualliflar, R.E. Zaripov hamda S.V. Valappilning ilmiy qarashlari tahlil qilinib, mazkur muammoni o‘rganish metodologiyasidagi evolyutsiya ochib beriladi. Tadqiqot natijasida o‘zbek–rus bilingvizmi tarixshunosligida davlat til siyosatini o‘rganishdan ijtimoiy til amaliyoti, funksional bilingvizm, identitet va kod almashinuvi masalalariga tomon metodologik siljish yuz bergani aniqlanadi. Shu bilan birga, sovet va mustaqillik davrlarini yagona tarixiy jarayon sifatida birlashtiruvchi, davlat siyosati bilan kundalik va oilaviy til amaliyotini parallel tahlil qiluvchi kompleks tadqiqotlarning yetarli emasligi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: bilingvizm, o‘zbek tili, rus tili, tarixshunoslik, til siyosati, sovet davri, ruslashtirish, mustaqillik, identitet, kod almashinuvi, O‘zbekiston.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА УЗБЕКСКО-РУССКОГО БИЛИНГВИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ СОВЕТСКОГО И ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДОВ

Анварова Сайёрахон Акмалжон кизи

Узбекский государственный университет мировых языков, магистр.

Аннотация.

В статье с историографической точки зрения анализируется научная литература, посвящённая формированию и трансформации узбекско-русского билингвизма в Узбекистане. В сравнительном аспекте рассматривается интерпретация вопросов билингвизма, социальных функций русского языка, сохранения национального языка, образовательной политики, русификации, языковой идентичности и переключения кодов в отечественных и зарубежных исследованиях советского периода и периода независимости. Анализируются научные взгляды Б. Сильвера, У. Фиермана, Н.А. Мустафоевой, Г.Н. Хаки и Р.А. Шейха, А. Дитриха, К. Аминова и соавторов, Р.Е. Зарипова и С.В. Валапила, что позволяет проследить эволюцию методологии изучения данной проблемы. В результате исследования установлено, что в историографии узбекско-русского билингвизма произошёл методологический сдвиг от изучения государственной языковой политики к исследованию социальной языковой практики, функционального билингвизма, идентичности и переключения кодов. Вместе с тем выявляется недостаточность комплексных исследований, рассматривающих советский период и период независимости как единый исторический процесс и параллельно анализирующих государственную политику, повседневные и семейные языковые практики.

Ключевые слова: билингвизм, узбекский язык, русский язык, историография, языковая политика, советский период, русификация, независимость, идентичность, переключение кодов, Узбекистан.

THE HISTORICAL DYNAMICS OF UZBEK-RUSSIAN BILINGUALISM IN UZBEKISTAN: A HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF SOVIET AND POST-SOVIET STUDIES

Anvarova Sayyoraxon Akmaljon qizi

Uzbekistan State World Languages University, Master student.

Abstract.

This article provides a historiographical analysis of scholarly literature devoted to the formation and transformation of Uzbek–Russian bilingualism in Uzbekistan. It comparatively examines how bilingualism, the social functions of the Russian language, preservation of the national language, educational policy, Russification, linguistic identity,

and code-switching have been interpreted in domestic and international studies of the Soviet and independence periods. The scholarly perspectives of B. Silver, W. Fierman, N.A. Mustafaeva, G.N. Khaki and R.A. Sheikh, A. Dietrich, K. Aminov and co-authors, R.E. Zaripov, and S.V. Valappil are analyzed in order to trace the evolution of methodological approaches to the issue. The study reveals a methodological shift in the historiography of Uzbek-Russian bilingualism from the examination of state language policy toward the study of social language practices, functional bilingualism, identity, and code-switching. At the same time, it highlights the lack of comprehensive studies that treat the Soviet and independence periods as a continuous historical process while simultaneously analyzing state policy alongside everyday and family language practices.

Keywords: bilingualism, Uzbek language, Russian language, historiography, language policy, Soviet period, Russification, independence, identity, code-switching, Uzbekistan.

Kirish. O'zbekistonda o'zbek-rus bilingvizmining shakllanishi uzoq davom etgan siyosiy, demografik, madaniy va ijtimoiy jarayonlar natijasidir. Rus tilining Markaziy Osiyodagi mavqeyi XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasining mintaqaga siyosiy kirib kelishi bilan kuchaya boshlagan bo'lsa-da, aholi keng qatlamlarini qamrab olgan institutsional ikkittillilik, avvalo, sovet davri bilan bog'liq. XX asr davomida rus tili ta'lim, davlat boshqaruvi, sanoat, ilm-fan, harbiy xizmat, shahar ijtimoiy muhiti va ittifoq miqyosidagi kommunikatsiyaning muhim vositasiga aylandi. O'zbek tili esa mahalliy aholining ona tili, madaniy xotirasi, kundalik muloqoti va etnik o'zligini ifodalovchi asosiy vositalardan biri bo'lib qoldi. Natijada O'zbekistonda tillardan birining ikkinchisini oddiy tarzda almashtirishdan ko'ra murakkabroq, funksional jihatdan tabaqalashgan bilingval muhit shakllandi.

Mazkur jarayonni tarixshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bilingvizm haqidagi ilmiy tasavvurlar ham uni yuzaga keltirgan tarixiy sharoit kabi o'zgarib borgan. Turli davrlarda tadqiqotchilar o'zbek-rus til munosabatlariga turlicha savollar bilan murojaat qilganlar. Sovet davridagi va dastlabki xorijiy tadqiqotlarda rus tilining tarqalishi, "ikkinchi til"ni egallash, ona tilini saqlash, millatlararo kommunikatsiya va ruslashtirish masalalari ustuvor bo'lgan. Mustaqillikdan keyingi adabiyotlarda esa davlat tili maqomi, alifbo islohoti, milliy identitet, til siyosatining amaliy bajarilishi va ko'ptillilik muammolari asosiy o'ringa chiqa boshlagan. XXI asrning so'nggi bosqichida kod almashinuvi, individual til tanlovi, bilingval identitet, internet va globallashtirish ta'siri kabi mikrodarajadagi jarayonlar ham ilmiy muhokamaga kirib keldi.

Muammoning tarixshunoslik ahamiyati shundan iboratki, o'zbek-rus bilingvizmi ko'pincha bir-biriga qarama-qarshi ikki model yordamida izohlangan. Birinchi model rus tilining tarqalishini sovet ruslashtirish siyosati va milliy tillarning ijtimoiy funksiyalarini cheklash bilan bog'laydi. Ikkinchi model esa rus tilini egallash milliy tildan voz kechishga teng bo'lmaganini, aksincha, ikki til turli kommunikativ vazifalarni bajargan funksional bilingvizm yuzaga kelganini ta'kidlaydi. Mazkur ikki yondashuv o'rtasidagi farq faqat terminologik emas; ularning manba bazasi va tadqiqot metodlari ham turlichadir. Davlat qarorlari va maktab siyosatini tahlil qilish tilning institutsional rivojlanishini ko'rsatsa, aholini ro'yxatga olish ma'lumotlari jamiyatdagi til bilish ko'rsatkichlarini aniqlashga yordam beradi. Intervyu va zamonaviy diskurs tahlili esa bilingval shaxsning kundalik hayotda tillardan qanday foydalanishini ochib beradi.

Shu ma'noda maqolaning maqsadi O'zbekistondagi o'zbek-rus bilingvizmi tarixini yana bir bor voqealar ketma-ketligi tarzida hikoya qilish emas, balki mazkur tarix **ilmiy adabiyotlarda qanday talqin qilinganini**, tarixshunoslikdagi asosiy konseptual yo'nalishlar qanday o'zgarganini hamda mavjud tadqiqotlarda qaysi masalalar yetarlicha ochilmaganini aniqlashdan iborat.

Maqolada quyidagi vazifalar belgilandi: sovet Markaziy Osiyosidagi bilingvizmga oid klassik tadqiqotlarning nazariy yondashuvlarini aniqlash; O'zbekistonda rus tilining ta'lim orqali institutsionallashtirishga oid tarixiy tadqiqotlarni baholash; mustaqillikdan keyingi til siyosatini tadqiq etuvchi ishlarni sovet davri adabiyotlari bilan qiyoslash; zamonaviy kod almashinuvi va bilingval identitet haqidagi tadqiqotlarning tarixshunoslikdagi o'rnini aniqlash; shuningdek, kelgusida tarixiy-manbashunoslik tadqiqotlari uchun dolzarb bo'lgan ilmiy bo'shliqlarni belgilash.

Maqolaning ilmiy yangiligi o'zbek-rus bilingvizmi bo'yicha turli fanlar — tarix, tarixiy etnologiya, sotsiologiya va til siyosati doirasida yaratilgan tadqiqotlarni bir tarixshunoslik maydonida qiyoslashdan iborat. Bunda sovet davridagi davlat til siyosati bilan mustaqillik yillaridagi til transformatsiyasi o'rtasidagi davomiylik va uzilishlar bir vaqtning o'zida hisobga olinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'zbek-rus bilingvizmi bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar mazmuni, manba bazasi va metodologik yondashuviga ko'ra bir necha guruhga ajratilishi mumkin. Birinchi guruhni sovet davri bilingvizmini demografik va sotsiologik ma'lumotlar orqali o'rgangan xorijiy tadqiqotlar tashkil etadi. Ular orasida Brian Silverning "Bilingualism and Maintenance of the Mother Tongue in Soviet Central Asia" asari alohida ahamiyatga ega [1. Silver]. Tadqiqot 1970-yilgi sovet aholini ro'yxatga olish ma'lumotlariga asoslanadi. Silver respondentlarning "ona tili" va "ikkinchi tilni erkin bilishi" to'g'risidagi javoblari asosida Markaziy Osiyo xalqlari orasidagi bilingvizmning xususiyatlarini aniqlashga harakat qilgan. Uning konsepsiyasida til ikki xil — instrumental-kommunikativ va etnomadaniy-identifikatsion funksiyani bajaradi. Shu sabab rus tilini ikkinchi til sifatida egallash avtomatik ravishda milliy tildan voz kechish deb talqin qilinmaydi [1. Silver].

Silver metodologiyasining kuchli jihati bilingvizm va lingvistik assimilyatsiyani farqlashga urinishidir. Muallif

Markaziy Osiyo xalqlari orasida rus tilini bilish kengaygan holda ona tilining avlodlararo uzatilishi davom etganiga e'tibor beradi. Shu bilan birga, u aholini ro'yxatga olish ma'lumotlarining muhim cheklovini ham qayd etadi: bunday statistika tilning oilada, ish joyida, maktabda yoki boshqa kommunikativ vaziyatlarda qanchalik faol ishlatilganini to'liq ifodalaymaydi. Demak, Silver tadqiqoti miqdoriy tahlil uchun kuchli asos bersa-da, kundalik til amaliyotining mikrodarajasini to'liq rekonstruksiya qila olmaydi.

Ikkinchi guruhni sovet til siyosatini davlatning milliy siyosati, ruslashtirish va markazlashtirish jarayonlari bilan bog'lab o'rganish tadqiqotlar tashkil etadi. G. N. Khaki va Riyaz Ahmad Sheikh "Central Asia under Soviets: A Paradigm Shift to Bilingualism" maqolasida sovet til siyosatini korenizatsiya, alifbo islohotlari, rus tilining umumittifoq kommunikatsiya tili sifatida kuchayishi va bilingvizmning rivojlanishi bilan bog'laydi [2. Khaki, Sheikh]. Ular sovet bilingvizmining asimmetrik xususiyatini ta'kidlab, asosan mahalliy millat vakillari rus tilini egallaganini, rusiyazon aholi esa mahalliy tillarni shu darajada o'rganmaganini ko'rsatadi.

Ayşe Dietrichning sovet va postsovet Markaziy Osiyosidagi til siyosatiga bag'ishlangan tadqiqoti ushbu jarayonning uzoq muddatli dinamikasiga e'tibor beradi [3. Dietrich]. Muallif arab yozuvidan lotin alifbosiga, undan kirill yozuviga o'tish kabi alifbo o'zgarishlarini ham davlatning kengroq modernizatsiya va siyosiy integratsiya loyihalari bilan bog'laydi. Dietrichning tadqiqoti sovet va postsovet davrlarini bir maqola doirasida qiyoslashga intilgani bilan muhimdir.

O'zbekistonning o'ziga xos tarixiy tajribasini yoritishda N. A. Mustafayevaning "Русский язык в школах советского Узбекистана (30–80-е гг. XX века)" maqolasi alohida ahamiyatga ega [4. Mustafaeva]. Mazkur tadqiqotning boshqa ko'plab ishlardan asosiy farqi — muallifning O'zbekiston milliy arxivi materiallari va normativ hujjatlardan foydalanishidir. Mustafayeva 1938-yilda rus tilini milliy respublikalardagi maktablarda majburiy o'rganish bo'yicha markaziy qaror qabul qilinganidan keyin O'zbekistonda o'qituvchilar tayyorlash, rus tili dars soatlarini ko'paytirish va metodik bazani kengaytirish bo'yicha amalga oshirilgan choralarni ko'rsatadi. Uning ma'lumotlariga ko'ra, Toshkent, Samarqand, Buxoro, Farg'ona, Andijon va Xorazmda rus tili o'qituvchilarini tayyorlash kurslarini tashkil etish rejalashtirilgan edi. Bu materiallar rus tilining keng tarqalishini faqat tabiiy ijtimoiy ehtiyoj natijasi emas, balki davlat tomonidan yo'naltirilgan ta'lim siyosati bilan ham bog'lash imkonini beradi [4. Mustafaeva].

Mustaqillik davri bo'yicha tadqiqotlarda William Fiermanning til siyosati va milliy rivojlanish masalalariga oid asarlari muhim o'rin egallaydi. Fierman O'zbekistonda davlat tili to'g'risidagi qonunchilikni amaliyotga tatbiq etishdagi murakkabliklar, sovet davridan qolgan rus tilining funksional ustunligi va yangi milliy til siyosati o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi [5. Fierman]. Uning yondashuvi huquqiy maqomning o'zgarishi real til amaliyotining darhol o'zgarishini anglatmasligini ko'rsatishi bilan ahamiyatlidir.

K. Aminov, V. Jensen, S. Juraev, I. Overland, D. Tyan va Y. Uulu hammuallifligidagi "Language Use and Language Policy in Central Asia" tadqiqoti postsovet Markaziy Osiyoda tillarning real ishlatilishini statistik va sotsiologik ma'lumotlar asosida qiyoslaydi [6. Aminov va boshq.]. Mazkur tadqiqot, ayniqsa, shahar va qishloq, professional va norasmiy kommunikatsiya o'rtasidagi farqlarni ko'rsatishi bilan muhim. Toshkentda 2003-yilda o'tkazilgan so'rovda professional faoliyatda faqat o'zbek tilidan foydalanish 7,4 foiz, o'zbek va rus tillarini birgalikda ishlatish 41 foiz, faqat rus tilidan foydalanish esa 40,2 foiz deb qayd etilgan. Norasmiy kommunikatsiyada esa faqat o'zbek tilidan foydalanish 44,3 foizni tashkil etgan [6. Aminov va boshq.]. Mazkur raqamlarni bugungi vaziyatga ko'chirish mumkin emas; ular 2000-yillar boshidagi til vaziyatining tarixiy kesimi sifatida qimmatlidir.

Mahalliy tadqiqotlarda R. E. Zaripovning "Mustaqillik yillarida O'zbekistonda til siyosati: bilingvizm va pluralingvizm" nomli dissertatsiyasi muhim o'rin egallaydi [7. Zaripov]. Tadqiqotda davlat til siyosati, lotin yozuviga o'tish, bilingvizm, ko'ptillilik va O'zbekistondagi zamonaviy lisoniy vaziyat kompleks tahlil qilingan. Muallif o'zbek, rus, ingliz va tojik tillarini mamlakatdagi bilingval va multilingval muhitning asosiy tarkibiy qismlari sifatida ajratadi. Zaripovning ishlari mustaqillik davridagi til jarayonlarini mahalliy sotsiolingvistik doirasida tizimlashtirgani bilan ahamiyatli.

S. V. Valappilning 2025-yilda himoya qilingan tadqiqoti esa mazkur muammo tarixshunosligining yangi bosqichini aks ettiradi. Unda asosiy tadqiqot obyekti davlatning til siyosati emas, balki bilingval shaxs nutqida sodir bo'ladigan kod almashinuvi hisoblanadi [8. Valappil]. Muallif kod almashinuvini ijtimoiy muhit, identitet, ta'lim, globallashtirish, texnologiya va ommaviy kommunikatsiya bilan bog'lab o'rganadi. Bu yondashuv tarixshunoslikda makroinstitutsional tahlildan mikrosotsiolingvistik tahlilga tomon siljish yuz berganini ko'rsatadi.

Mazkur maqolada tarixshunoslik tahlili, qiyosiy-tarixiy metod, muammoviy-xronologik yondashuv hamda manbashunoslik tahlili qo'llanildi. Tarixshunoslik tahlili yordamida mualliflarning konseptual qarashlari va xulosalari qiyoslandi. Muammoviy-xronologik metod orqali bilingvizmga oid ilmiy qarashlarning sovet davridan mustaqillik va zamonaviy davrgacha o'zgarishi kuzatildi. Qiyosiy metod turli mualliflarning bir tarixiy jarayonga bergan izohlaridagi o'xshashlik va tafovutlarni aniqlashga xizmat qildi. Manbashunoslik nuqtayi nazaridan esa statistik materiallar, davlat qarorlari, arxiv hujjatlari, sotsiologik so'rovlar va zamonaviy diskurs materiallarining imkoniyati hamda chegaralari baholandi.

MUHOKAMA

O'zbek-rus bilingvizmi tarixshunosligini tahlil qilish, avvalo, bir muhim masalani aniqlashtirishni talab qiladi: bilingvizmni ruslashtirish bilan aynanlashtirish mumkinmi? Mavjud adabiyotlar bu savolga bir xil javob bermaydi. Xorijiy tarixshunoslikning ayrim vakillari sovet davridagi rus tilining kengayishini markazlashtirish va ruslashtirish siyosatining tarkibiy qismi sifatida ko'rsatsa, boshqa mualliflar mahalliy tillarning barqarorligini ta'kidlaydi.

Silverning konsepsiyasi ikkinchi yondashuvning yorqin namunasidir. Uning fikricha, Markaziy Osiyo xalqlarining rus tilini ikkinchi til sifatida o'zlashtirishi ona tilidan voz kechishning muqarrar bosqichi bo'lmagan. U tilning ikkita

funktsiyasini farqlaydi. Rus tili oliy ta'lim, professional rivojlanish va millatlararo kommunikatsiya uchun instrumental qiymat kasb etgan bo'lsa, milliy til etnik mansublik va madaniy davomiylilikning ramzi bo'lib qolgan [1. Silver]. Shu sabab bir shaxs bir vaqtning o'zida rus tilini professional resurs, o'zbek tilini esa oilaviy va identifikatsion til sifatida qo'llashi mumkin edi.

Bu fikr o'zbek-rus bilingvizmini tahlil qilishda alohida ahamiyatga ega. Chunki "rus tilining mavqeyi oshdi" va "o'zbek tili yo'qolib bordi" degan ikki hukm o'zaro teng emas. Tillar bir xil ijtimoiy sohada raqobat qilishi ham, turli funksional sohalarini egallashi ham mumkin. Shahar muhitida professional va rasmiy aloqa rus tilida, oilaviy muloqot esa o'zbek tilida olib borilishi funksional bilingvizmning ana shunday shaklidir.

Biroq Silver modeli sovet davlatining institutsional ta'sirini ikkinchi planga tushirib qo'yish xavfiga ega. Aynan shu nuqtada Mustafayevaning arxiv materiallariga tayangan tadqiqoti muhim tuzatish kiritadi. 1938-yil 13-martdagi qarordan so'ng milliy respublikalardagi maktablarda rus tilini majburiy o'qitish siyosati tizimlashtirildi. O'zbekistonda bu siyosat o'qituvchilar tayyorlash, maktablarga metodik materiallar yetkazish, dars soatlarini oshirish va tegishli pedagogik infratuzilma yaratish bilan mustahkamlandi [4. Mustafaeva].

Demak, sovet O'zbekistonida rus tiliga talab ikki omilning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan. Bir tomondan, davlat rus tiliga kuchli institutsional resurslar ajratib, uning maktab, ma'muriy boshqaruv, fan va ishlab chiqarish sohalaridagi mavqeyini kengaytirdi. Ikkinchi tomondan, jamiyat a'zolari rus tilini ijtimoiy mobillik vositasi sifatida egallashdan manfaatdor bo'la boshladilar. Shu sabab jarayonni faqat majburiy ruslashtirish yoki faqat "tabiiy ehtiyoj" tushunchasi bilan izohlash bir tomonlama bo'ladi.

Alifbo siyosati ham ushbu institutsional transformatsiyaning tarkibiy qismi edi. 1920-yillardagi lotinlashtirish va 1940-yilda o'zbek yozuvining kirill grafikasi asosiga o'tkazilishi yozuv texnikasining oddiy o'zgarishi emas edi. Dietrich va Mustafaeva bu jarayonni kengroq siyosiy va madaniy kontekstga joylashtiradilar [3. Dietrich; 4. Mustafaeva]. Kirill yozuviga o'tish o'zbek va rus yozuv tizimlari o'rtasidagi texnik masofani qisqartirdi, rus tilidagi adabiyot va terminologiyani o'zlashtirishni yengillashtirdi. Biroq yozuv islohotining tarixiy oqibatlari faqat rus tilining ta'siri bilan cheklanmagan: u avvalgi arab va lotin yozuvidagi madaniy merosdan foydalanish mexanizmlariga ham ta'sir ko'rsatdi.

Khaki va Sheikh sovet til siyosatidagi yana bir muhim xususiyat — bilingvizmning asimmetrikliligini ta'kidlaydilar [2. Khaki, Sheikh]. Mahalliy millat vakili uchun rus tilini bilish ta'lim va professional taraqqiyotning muhim shartiga aylangan bir paytda, rusiyzabon aholining o'zbek yoki boshqa mahalliy tilni egallashi shunga teng darajadagi institutsional talabga aylanmagan. Tarixshunoslik nuqtayi nazaridan bu kuzatuv muhim, chunki u "bilingvizm" tushunchasining o'zi neytral ko'rinsa-da, ikki til o'rtasidagi ijtimoiy kapital teng bo'lmaganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, sovet davrini mutlaq ruslashtirish davri sifatida tasvirlash ham mavjud dalillarning bir qismini chetda qoldiradi. Milliy tillarda umumiy o'rta ta'limning saqlanishi, o'zbek adabiy tili va adabiyotining rivojlanishi, mahalliy matbuot hamda madaniy institutlarning faoliyati o'zbek tilining jamiyatdagi tayanch bazasini saqlab turdi. Bilingvizmning kengayishi o'zbek tilining yo'qolishiga emas, ko'proq ikki tilning funksional jihatdan tabaqalanishiga olib keldi.

Bunday tabaqalanish urbanizatsiya bilan ham bevosita bog'liq edi. Sovet davrida sanoatlashuv, shaharlarga migratsiya, ko'p millatli ishlab chiqarish jamoalarining shakllanishi rus tilining amaliy ahamiyatini oshirdi. Qishloq va mahalliy jamoalarda o'zbek tili ustun bo'lib qolgan bir paytda, Toshkent va boshqa yirik shaharlarda ikki tilli kommunikatsiya uchun imkoniyat kengroq bo'lgan. Shu nuqtada bilingvizmni faqat maktab siyosati emas, balki sovet modernizatsiyasining demografik va iqtisodiy oqibatlari bilan ham tushuntirish lozim.

1991-yilda O'zbekistonning davlat mustaqilligiga erishishi bilan til munosabatlarining siyosiy va huquqiy bazasi tubdan o'zgardi. Ammo bu o'zgarishni "rus tilidan o'zbek tiliga bir yo'la o'tish" tarzida tasvirlash tarixiy jarayonning murakkabligini kamaytirib yuboradi. Davlat tizimi o'zgargan bo'lsa-da, sovet davrida shakllangan til kompetensiyalari, shahar kommunikatsiyasi, professional tarmoqlar, ta'lim tajribasi va oilalarning til odatlari saqlanib qoldi. Shuning uchun mustaqillikdan keyingi bilingvizm sovet davridan butunlay uzilgan yangi hodisa emas, balki avvalgi til amaliyotining yangi siyosiy sharoitda transformatsiyaga uchragan ko'rinishidir.

Fierman tadqiqotlari aynan normativ til siyosati bilan uning ijrosi o'rtasidagi tafovutni ko'rsatishi bilan ahamiyatlidir [5. Fierman]. Davlat tilining o'zbek tili sifatida belgilanishi uning barcha ijtimoiy sohalarida bir xil tezlikda dominant tilga aylanishini anglatmagan. Davlat boshqaruvi, ta'lim, ilmiy va professional kommunikatsiyada til almashtirish darajasi turlicha kechgan. Til siyosatining real samarasi faqat qonun matni emas, balki uni amalga oshiruvchi kadrlar, terminologik baza, ta'lim tizimi va jamiyatning mavjud til kompetensiyasiga ham bog'liq edi.

Mustaqillikdan keyingi alifbo islohoti bu jarayonning muhim belgilaridan biri bo'ldi. Lotin yozuviga qaytish milliy tilni yangi davlat ramzi va madaniy suverenitet elementiga aylantirish bilan bog'liq edi. Biroq kirill yozuvida savod olgan avlod bilan lotin yozuvida ta'lim olgan avlodning parallel mavjudligi yangi digrafik muhitni ham yuzaga keltirdi. Bu masala bilingvizm tarixini o'rganishda muhimdir, chunki til tanlovi va yozuv tanlovi har doim ham bir xil jarayon emas.

Zaripovning tadqiqotida mustaqillik davridagi til manzarasi faqat o'zbek-rus oppozitsiyasi bilan chegaralanmaydi [7. Zaripov]. Ingliz tilining ta'lim, texnologiya va xalqaro kommunikatsiyadagi roli ortishi natijasida O'zbekistonning lisoniy muhiti ko'p qutbli tus ola boshladi. Tarixshunoslik nuqtayi nazaridan bu juda muhim transformatsiyadir. Sovet davrida o'zbek-rus ikkitilliligi asosiy model bo'lgan bo'lsa, XXI asrda o'zbek-rus-ingliz uch tilliligi ayrim ijtimoiy qatlamlar, ayniqsa, yoshlar va oliy ta'lim bilan bog'liq guruhlar orasida tobora muhimroq bo'lmoqda.

Shu sabab "rus tili o'z mavqeyini yo'qotdimi?" degan savolni oddiy "ha" yoki "yo'q" shaklida hal qilish ilmiy jihatdan samarali emas. Uning o'rniga qaysi sohada, qaysi yosh guruhida, qaysi hududda va qanday kommunikativ

vaziyatda tilning funksiyasi o'zgarganini aniqlash zarur. Aminov va hammualliflarning 2010-yilda e'lon qilingan ma'lumotlari ana shunday differensial yondashuv zarurligini ko'rsatadi [6. Aminov va boshq.].

Ularning 2003-yilga oid Toshkent ma'lumotlarida professional faoliyat bilan norasmiy muloqot o'rtasida sezilarli farq mavjud. Professional muhitda o'zbek va rus tillarining parallel ishlatilishi hamda faqat rus tilidan foydalanish yuqori ulushga ega bo'lgan, norasmiy kommunikatsiyada esa o'zbek tilidan foydalanish ancha kengroq bo'lgan. Bu holat Silver tomonidan sovet davri uchun nazariy jihatdan ajratilgan instrumental va identifikatsion funksiyalarning postsovet sharoitida ham ma'lum darajada davom etganini ko'rsatishi mumkin.

Biroq bu yerda metodologik ehtiyotkorlik zarur. 2003-yilgi Toshkent so'rovi hozirgi O'zbekiston holatini ifodalovchi ma'lumot emas. Uni tarixiy manba sifatida, mustaqillikning dastlabki o'n yilligidagi shahar til muhitining muayyan kesimi sifatida qo'llash maqsadga muvofiq. Aks holda, yigirma yildan ortiq vaqt davomida ta'lim siyosati, demografiya, migratsiya, internet, ingliz tilining tarqalishi va mehnat bozori ta'sirida yuz bergan o'zgarishlar hisobga olinmay qoladi.

Aynan tarixshunoslik tahlili manbaning davrini va chegarasini farqlashga yordam beradi. Masalan, 1970-yilgi sovet ro'yxati ma'lumotlari 1970-yildagi til kompetensiyasini ko'rsatadi, 2003-yilgi so'rov mustaqillikning dastlabki bosqichidagi shahar muhitini tasvirlaydi, 2020-yillardagi kod almashinuvi tadqiqotlari esa hozirgi kommunikativ tendensiyalar haqida ma'lumot beradi. Ularni bir vaqtning o'zidagi holat sifatida emas, bir jarayonning turli tarixiy kesimlari sifatida qiyoslash kerak.

O'zbek-rus bilingvizmi tarixshunosligidagi yana bir sezilarli siljish XXI asr tadqiqotlarida kuzatiladi. Avvalgi adabiyotlarda "Qancha kishi rus tilini biladi?", "Qaysi til maktabda o'qitiladi?", "Davlat qaysi tilni qo'llab-quvvatlaydi?" kabi savollar ustuvor bo'lgan. Zamonaviy sotsiologiyatda esa "Bilingval shaxs qaysi vaziyatda tilini almashtiradi?", "Kod almashinuvi qanday ijtimoiy ma'no beradi?", "Til tanlovi identitetni qanday ifodalaydi?" kabi savollarga murojaat qilmoqda.

Valappilning tadqiqoti ushbu yangi bosqichni aks ettiradi [8. Valappil]. Kod almashinuvi unda ikki tilni yetarlicha bilmaslikning belgisi sifatida emas, balki murakkab kommunikativ strategiya sifatida ko'riladi. Shaxs suhbatdosh, mavzu, ijtimoiy mavqe, professional terminologiya yoki identifikatsion maqsadga qarab bir til elementidan ikkinchisiga o'tishi mumkin. Shu jihatdan bugungi kundagi o'zbek-rus nutq aralashuvi sovet davrida shakllangan ikki tili kompetensiyaning oddiy qoldig'i emas, balki yangi ijtimoiy sharoitda qayta ishlab chiqilayotgan nutq amaliyotidir.

Zamonaviy tadqiqotlarning yana bir jihati — ingliz tilining kod almashinuvidagi faollashuvidir. Valappil yoshlar nutqida texnologiya, internet, ijtimoiy tarmoqlar va global ommaviy madaniyat ta'sirida inglizcha birliklar ko'payayotganiga e'tibor qaratadi [8. Valappil]. Natijada o'zbek-rus bilingvizmining klassik modeli ko'p tili repertuargacha aylanmoqda. Bu rus tilining butunlay yo'qolishini anglatmaydi; aksincha, har bir tilning funksional domenlari qayta taqsimlanmoqda.

Tarixshunoslik nuqtayi nazaridan aynan shu o'zgarish juda qiziqarli. 1940–1980-yillarda rus tili markaziy hokimiyat, ilmiy-texnik modernizatsiya va ijtimoiy mobillik bilan bog'langan bo'lsa, XXI asrda ingliz tili xalqaro ta'lim, axborot texnologiyalari va global iqtisodiyot bilan bog'liq yangi kapitalni ifodalamoqda. Rus tili esa sovet merosi, mintaqaviy kommunikatsiya, mehnat migratsiyasi, shahar til muhiti va mavjud madaniy tarmoqlar orqali o'z funksiyalarini davom ettirmoqda. O'zbek tili esa davlat, milliy ta'lim va identitetning markaziy tili sifatida mustahkamlanmoqda. Demak, zamonaviy til manzarasini "bir til ikkinchisini siqib chiqarmoqda" modelidan ko'ra, funksiyalarning qayta taqsimlanishi modeli yaxshiroq tushuntirishi mumkin.

Mavjud tarixshunoslikning eng katta muammolaridan biri sovet va mustaqillik davrlarining ko'pincha bir-biridan alohida o'rganilishidir. Mustafaeva 1930–1980-yillarda maktabdagi rus tili siyosatini chuqur tahlil qiladi, Zaripov esa asosan mustaqillik davridagi til siyosatiga e'tibor qaratadi. Valappil zamonaviy nutq amaliyotiga murojaat qiladi. Biroq bu uch bosqichni yagona sabab-oqibat zanjirida birlashtiradigan kompleks tarixiy ishlar nisbatan kam.

Masalan, bugun Toshkentdagi bir oilada buva-buvi, ota-ona va farzandning rus tiliga munosabati uch xil tarixiy tajribani aks ettirishi mumkin. Keksa avlod rus tilini sovet ta'limi va professional faoliyat orqali egallagan bo'lishi mumkin; o'rta avlod mustaqillikning dastlabki davrida o'zbek tilining institutsional kuchayishi bilan birga mavjud rusiyazon shahar muhitida voyaga yetgan bo'lishi mumkin; yosh avlod esa o'zbek va rus tillariga qo'shimcha ravishda ingliz tilini raqamli kommunikatsiya orqali egallamoqda. Aynan ana shunday avlodlararo perspektiva bilingvizm transformatsiyasining tarixiy mexanizmini ko'rsatishi mumkin.

Bu o'rinda **oral history — og'zaki tarix manbalari** katta imkoniyat beradi. Sovet va mustaqillik davridagi til siyosatining jamiyatga real ta'sirini faqat qonun va statistik ma'lumotlar orqali aniqlash qiyin. Odamlarning qaysi maktabda o'qigani, rus tilini qachon va nima sababdan o'rgangani, ish joyida qaysi tildan foydalangani, uyda farzandlari bilan qaysi tilda gaplashgani, mustaqillikdan so'ng til odatlarida qanday o'zgarish bo'lgani haqidagi intervyular rasmiy siyosat va real kundalik amaliyot o'rtasidagi masofani aniqlash imkonini beradi.

Bunda og'zaki tarix materiallari mutlaq haqiqat sifatida emas, boshqa manbalar bilan qiyoslangan holda qo'llanishi lozim. Inson xotirasi selektiv, keyingi tajriba oldingi voqealarni qayta talqin qilishga ta'sir qilishi mumkin. Ammo aynan mana shu subyektivlik ham tarixiy ahamiyatga ega: u shaxs til siyosatini qanday qabul qilgani va uning shaxsiy identitetida til qanday o'rin tutganini ko'rsatadi.

Mavjud tadqiqotlarda oilaviy til siyosati ham nisbatan kam o'rganilgan. Davlat maktabda qaysi tilni o'qitishni belgilashi mumkin, biroq bolaning birinchi til kompetensiyasi katta darajada oila va yaqin ijtimoiy muhitda shakllanadi. Shuning uchun o'zbek-rus bilingvizmining uzoq muddatli tarixini tushuntirishda makro va mikro darajalarni birlashtirish muhim: davlat til siyosati, maktab, shahar muhiti va oilaviy til tanlovi bir-biriga ta'sir qiluvchi omillar sifatida qaralishi kerak.

Hududiy farqlar ham yangi tarixiy tadqiqot uchun istiqbolli yo'nalishdir. Toshkentdagi til muhiti bilan Farg'ona vodiysi, Qashqadaryo, Xorazm yoki Qoraqalpog'istondagi vaziyat bir xil bo'lmagan. Shaharlashuv darajasi, rusiyzabon aholining ulushi, sanoat korxonalari va oliy ta'lim muassasalari mavjudligi til kontaktining intensivligiga ta'sir ko'rsatgan. Shuning uchun umumrespublika statistikasi mahalliy til tarixini to'liq ifodalamasligi mumkin.

Jins, kasb va ta'lim darajasi kabi omillar ham tarixiy tahlilga kiritilishi kerak. Sovet davrida oliy ma'lumotli mutaxassis uchun rus tilining zarurati bilan qishloq xo'jaligida faoliyat yuritgan shaxs uchun rus tilining zarurati bir xil bo'lmagan. Xuddi shuningdek, shahar ziyolilari, muhandislar, davlat xizmatchilari yoki ilmiy xodimlar orasidagi bilingvizmning intensivligi boshqa qatlamlardan farq qilgan bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, tarixshunoslikdagi qarashlarning evolyutsiyasi o'zbek-rus bilingvizmining o'zidagi transformatsiyani ham bilvosita aks ettiradi. 1970-yillarda olimlar milliy til saqlanib qoladimi yoki rus tili uni almashtiradimi degan savolga javob izlagan bo'lsa, 1990–2000-yillarda davlat tilining institutsional rivojlanishi va rus tilining postsovet maqomi muhokama qilindi. 2020-yillarga kelib esa bilingval individning kundalik nutqi, kod almashinuvi va ko'p tilli identitet tadqiqot markaziga aylandi.

Bu ilmiy evolyutsiyani shartli ravishda **“davlat siyosati va demografiya → funksional til taqsimoti → individual kommunikativ amaliyot”** ko'rinishida ifodalash mumkin. Biroq yangi tarixiy tadqiqot aynan shu uch darajani alohida emas, o'zaro bog'liq holda o'rganishi lozim.

NATIJALAR

O'zbek-rus bilingvizmi bo'yicha mavjud tadqiqotlarning tarixshunoslik tahlili bir qator muhim natijalarni aniqlash imkonini berdi.

Birinchidan, o'zbek-rus bilingvizmining shakllanishini bitta sabab bilan tushuntirib bo'lmaydi. Sovet davlatining til va ta'lim siyosati rus tilining ommalashishiga kuchli institutsional asos yaratgan. Biroq bilingvizmning rivojlanishida urbanizatsiya, sanoatlashtirish, millatlararo kommunikatsiya, oliy ta'lim va ijtimoiy mobillik ehtiyojlari ham muhim rol o'ynagan. Shuning uchun uni faqat majburiy ruslashtirish yoki faqat tabiiy til kontakti sifatida talqin qilish tarixiy jarayonni soddalashtiradi.

Ikkinchidan, bilingvizm va lingvistik assimilyatsiya tushunchalarini farqlash zarur. Silver tadqiqoti Markaziy Osiyo xalqlarida rus tilini egallash milliy tilni ona tili sifatida saqlab qolish bilan parallel kechishi mumkinligini ko'rsatadi [1. Silver]. Demak, rus tilini bilish darajasining oshishi o'zbek tilidan avtomatik voz kechish degani emas.

Uchinchidan, rus tilining sovet O'zbekistonidagi mavqeyi davlatning ta'lim siyosati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Mustafayevaning arxiv ma'lumotlari 1938-yildan boshlab rus tilini o'qitishning tizimli kengaytirilganini ko'rsatadi [4. Mustafaeva]. Bu bilingvizmning institutsional asoslari maktab orqali bir necha avlod davomida qayta ishlab chiqilganini anglatadi.

To'rtinchidan, mustaqillik sovet davri bilingvizmining birdan tugashiga emas, uning funksional transformatsiyasiga olib keldi. O'zbek tilining davlat va milliy identitet tili sifatidagi institutsional mavqeyi kuchaydi. Rus tilining siyosiy maqomi o'zgargan bo'lsa-da, u ayrim professional, shahar va transmilliy kommunikatsiya sohalarida ahamiyatini saqlab qoldi.

Beshinchidan, mustaqillik davrining o'zida ham til vaziyati bir xil qolmagan. 1990-yillar, 2000-yillar va 2020-yillardagi jarayonlarni bir xil “postsovet davri” kategoriyasiga birlashtirish yetarli emas. Yosh avlodda ingliz tilining kuchayishi, internet va raqamli kommunikatsiya yangi ko'ptillilik modelini yuzaga keltirmoqda.

Oldinchidan, tarixshunoslikning o'zida metodologik o'zgarish sodir bo'lgan. Dastlabki tadqiqotlarda aholini ro'yxatga olish statistikasi va davlat siyosati asosiy manba bo'lgan bo'lsa, zamonaviy ishlarda diskurs, kod almashinuvi, identitet va individual kommunikativ strategiyalarga e'tibor kuchaygan.

Yettinchidan, mavjud adabiyotlarda katta ilmiy bo'shliq saqlanib qolmoqda: 1940-yillardan hozirgi davrgacha o'zbek-rus bilingvizmining transformatsiyasini uzluksiz tarixiy jarayon sifatida o'rganuvchi, davlat siyosati va kundalik til amaliyotini birlashtiruvchi tadqiqotlar yetarli emas. Shu sabab arxiv materiallari, demografik statistika, matbuot, ta'lim hujjatlari va oral history intervyularini birgalikda qo'llash istiqbolli metodologik yechim hisoblanadi.

XULOSA

O'zbekistonda o'zbek-rus bilingvizmi bo'yicha yaratilgan ilmiy adabiyotlarning tarixshunoslik tahlili mazkur masalani o'rganish bir necha bosqichdan o'tganini ko'rsatdi. Dastlab bilingvizm, asosan, milliy tillarning rus tili bilan aloqasi, ikkinchi tilni egallash va lingvistik assimilyatsiya ehtimoli doirasida o'rganilgan. Brian Silver ushbu yo'nalishda muhim nazariy burilish yasab, rus tilini egallashni milliy tildan voz kechish bilan tenglashtirmaslik zarurligini ta'kidladi. Uning tadqiqotida bilingvizm milliy identitetni saqlagan holda ikkinchi tilning instrumental imkoniyatlaridan foydalanish shakli sifatida izohlandi.

Sovet O'zbekistonining ichki tarixiga bag'ishlangan keyingi tadqiqotlar esa bilingvizm ortida turgan institutsional mexanizmlarni yanada aniq ko'rsatdi. N. Mustafaeva arxiv hujjatlari asosida rus tilining maktab tizimiga rejalashtirilgan va izchil kiritilganini yoritdi. Khaki va Sheikh hamda Dietrichning tadqiqotlari bu jarayonni umumiy sovet milliy va til siyosati, alifbo islohotlari va ruslashtirish muammolari bilan bog'ladi. Natijada tarixshunoslikda bilingvizmning bir vaqtning o'zida ham davlat siyosati mahsuli, ham ijtimoiy ehtiyojga javob beruvchi kommunikativ mexanizm bo'lgani ko'rinadi.

Mustaqillik davriga kelib tadqiqotlarning asosiy savollari o'zgardi. O'zbek tilining davlat tili sifatidagi institutsional mavqeyini mustahkamlash, lotin alifbosiga o'tish, rus tilining yangi siyosiy sharoitdagi o'rni va jamiyatdagi real kommunikativ amaliyot o'rtasidagi nisbat tadqiqot markaziga chiqdi. Fierman til qonunchiligini amaliyotga tatbiq etish muammolariga e'tibor qaratgan bo'lsa, Aminov va hammualliflar postsovet Markaziy Osiyoda tilning amaldagi funksional taqsimotini statistik ma'lumotlar orqali ko'rsatdilar. Zaripov esa mustaqil O'zbekistondagi

bilingvizm va pluralingvizmni mahalliy til siyosati nuqtayi nazaridan tizimlashtirdi.

So'nggi tadqiqotlarda esa yangi metodologik bosqich shakllanmoqda. Valappil va boshqa zamonaviy sotsiologiyistik ishlar bilingval shaxs nutqidagi kod almashinuvi, identitet va kommunikativ strategiyalarni markazga olib chiqmoqda. Bu tarixshunoslikning davlat va institut darajasidan individual kundalik hayot darajasiga tomon kengayganini ko'rsatadi.

Umuman olganda, O'zbekistonda o'zbek-rus bilingvizmi tarixini oddiy "ruslashtirish — milliylashuv" dixotomiyasi yordamida tushuntirish yetarli emas. Tarixiy materiallar jarayon ko'proq murakkab va ko'p bosqichli bo'lganini ko'rsatadi. Sovet davrida rus tili institutsional va professional kapital vazifasini bajargan bir vaqtda o'zbek tili etnomadaniy va kundalik kommunikativ funksiyalarini saqladi. Mustaqillikdan so'ng o'zbek tilining institutsional salmog'i kuchaydi, biroq ilgari shakllangan rusiyazon kompetensiya va kommunikativ tarmoqlar bir zumda yo'qolmadi. XXI asrda esa ingliz tilining kuchayishi ikki tilli modelni tobora ko'p tilli modelga aylantirmoqda.

Shu sabab kelgusidagi tarixiy tadqiqotlarda sovet va mustaqillik davrlarini bir-biridan uzib qo'yish emas, balki **davomiylik va transformatsiya** kategoriyalari orqali o'rganish maqsadga muvofiq. Arxiv hujjatlari, aholini ro'yxatga olish ma'lumotlari, ta'lim statistikasi, davriy matbuot, shaxsiy hujjatlar va og'zaki tarix intervyularining birgalikdagi tahlili til siyosatining rasmiy darajasi bilan oddiy insonlarning kundalik til amaliyoti o'rtasidagi munosabatni chuqurroq ochib berishi mumkin.

Shunday yondashuv o'zbek-rus bilingvizmini faqat tilshunoslik hodisasi sifatida emas, balki XX–XXI asrlarda O'zbekiston jamiyatida yuz bergan siyosiy modernizatsiya, urbanizatsiya, ta'lim, migratsiya, avlodlararo o'zgarish va milliy identitet shakllanishini aks ettiruvchi **mustaqil tarixiy jarayon** sifatida tadqiq etish imkonini beradi. Aynan shu nuqta mazkur mavzuning tarixshunoslik va manbashunoslik yo'nalishidagi keyingi tadqiqotlar uchun ilmiy istiqbolini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Silver B. Bilingualism and Maintenance of the Mother Tongue in Soviet Central Asia // *Slavic Review*. – 1976. – Vol. 35, No. 3. – P. 406–424. – [Source](#)
2. Khaki G. N., Sheikh R. A. Central Asia under Soviets: A Paradigm Shift to Bilingualism // *International Journal of Peace, Education and Development*. – 2014. – Vol. 2, No. 2–3. – P. 81–86. – [Source](#)
3. Dietrich A. *Soviet and Post-Soviet Language Policies in the Central Asian Republics and the Status of Russian*. – [Source](#)
4. Мустафаева Н. А. Русский язык в школах советского Узбекистана (30–80-е гг. XX века) // *Историческая этнология*. – 2021. – Т. 6, № 2. – С. 194–207. – DOI: [10.22378/he.2021-6-2.194-207](https://doi.org/10.22378/he.2021-6-2.194-207)
5. Fierman W. Problems of Language Law Implementation // *Nationalities Papers*. – 1995. – Vol. 23, No. 3. – P. 573–595. – [Source](#)
6. Aminov K., Jensen V., Juraev S., Overland I., Tyan D., Uulu Y. Language Use and Language Policy in Central Asia // *Central Asia Regional Data Review*. – 2010. – Vol. 2, No. 1. – [Source](#)
7. Zaripov R. E. *Mustaqillik yillarida O'zbekistonda til siyosati: bilingvizm va pluralingvizm* : filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Andijon, 2021. – [Manba](#)
8. Valappil S. V. *Bilingval jamiyatda o'zbek diskursidagi kod almashinuvining lingvo-kognitiv aspekti* : filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2025. – [Manba](#)
9. Fierman W. *Language Planning and National Development: The Uzbek Experience*. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1991. – [Source](#)
10. Silver B. D. Language Policy and Linguistic Russification of Soviet Nationalities // *Soviet Nationality Policies and Practice*. – New York, 1978. – P. 250–306. – [Source](#)
11. Kreindler I. T. Soviet Language Planning Since 1953 // *Language Planning in the Soviet Union*. – London, 1989. – P. 46–63. – [Source](#)
12. Pool J. Soviet Language Planning: Goals, Results, Options // *Soviet Nationality Policies and Practice*. – New York, 1978. – [Source](#)
13. Laitin D. D. *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. – Ithaca: Cornell University Press, 1998. – [Source](#)
14. Landau J. M., Kellner-Heinkele B. *Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States*. – London: Hurst & Company, 2001. – [Source](#)